

Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sosyoekonomik Kalkınmadaki Rolü: Etibank Murgul Bakır İşletmesi Örneği¹

The Role of Development and Investment Banks In The Socioeconomic Development: Etibank Murgul Copper Enterprise Case

Mustafa Anık²

Öz

Kamu, yatırım ve kalkınma bankaları Türkiye ekonomisinde öncü bir rol oynamakla kalmamış aynı zamanda buldukları bölgelerdeki kurumları finanse ederek ve birtakım tesisler işleterek sosyoekonomik kalkınmaya da önemli katkılar sağlamıştır. Bu makalede Artvin Murgul'da bulunan Etibank Murgul Bakır İşletmesi'nin (MBİ), bölgeye olan sosyoekonomik katkısı teorik veri tabanı ve veri analiz yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonucunda Etibank MBİ'nin bölgenin sosyoekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin sosyoekonomik kalkınmaya ulaşmalarında Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz yeni kurulduğu dönemlerdeki gurur verici sosyoekonomik kalkınma hamleleri örnek olarak görülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş dönemleri, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi büyük badirelerin hemen ardından Atatürk'ün talimat ve öncülüğünde başlatılan bu girişimler sosyoekonomik kalkınma örnekleri arasındaki nadide yerlerini korumaktadır. Sosyoekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için diğer kurumların yanı sıra kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları da ön planda yer almıştır. Bu dönemde kurulan işletmelerden biri olan Etibank MBİ, bulunduğu ilçe, il ve hatta bölgede sadece bir ekonomik merkez olarak kalmamış, bölgenin sosyoekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır. Henüz bucağın statüsünde olan Murgul, refah göstergeleri olarak kabul edilen altyapı, istihdam, sağlık, erişilebilirlik, eğitim ve kültürel olanaklar bakımından ildeki diğer ilçeler arasında ön sıralarda yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma ve Yatırım Bankaları, Kamu Bankası, Sosyoekonomik Kalkınma, Etibank MBİ
JEL Kodları: Q01, Q23, R00

Abstract

This study aims to demonstrate the role of state-owned banks, investment banks, and development banks in promoting socioeconomic development in especially developing countries. As it is in other developing countries, these banks in Türkiye have been the driving force behind the Turkish economy. In addition, the establishments managed by these banks have also played a crucial role in the socioeconomic progress of the regions where they are located. It is assumed that these establishments achieve this success by providing financial support to the local institutions and also by running some specific social and cultural facilities in the respective regions. Within this context, this research specifically focuses on Etibank Murgul Copper Enterprise (MBİ), located in Murgul/Artvin, a province in the northeast region of Türkiye. Etibank MBİ has made substantial contributions to the socioeconomic development of the local area since it was established as a public enterprise in 1953. This study examines the contributions of Etibank MBİ to the socioeconomic development of Murgul from the year of 1953 to 1983. The period after the year of 1983 is excluded in this study due to the fact that Etibank MBİ was transferred to Karadeniz Copper Enterprises (KBİ) in 1983. The analysis findings highlight the crucial role that Etibank MBİ has played in driving the socioeconomic development of the region.

Keywords: Development and Investment Banks, Public Bank, Socioeconomic Development, Etibank MBİ
JEL Codes: Q01, Q23, R00

¹ Bu çalışma "Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Ülkelerin Sosyoekonomik Kalkınmasındaki Rolü ve Bir Örnek Olay İncelemesi" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Bağımsız Araştırmacı, musanik@gmail.com, ORCID: 0009-0006-0709-518X

Giriş

Gelişmekte olan ülkeler tasarrufların yetersizliği nedeniyle sosyoekonomik kalkınma için gereken finansal kaynaklara erişmek için genellikle dış borçlanmaya başvurmuşlardır. Oysa kamusal sermayeli bankalar, ulusal kalkınma ve yatırım bankaları tarafından sağlanan destekle sosyoekonomik kalkınma mümkündür. Diğer yandan ekonomik ve sosyal faaliyetlerin belirli merkezlerde yoğunlaşması bölgesel kalkınma farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana uygulanan kalkınma modelleri istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Kalkınma ve yatırım bankalarının yatırımların her bölgenin özelliklerine göre teşvik edilmesinde önemli bir rolü vardır. Bu makalenin amacı kalkınma ve yatırım bankalarının bölgeler arası refah düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırmada veya azaltmada üstlenebileceği rolü vurgulamaktadır.

Bu çalışmada araştırılan hipotez yatırım ve kalkınma bankalarının sosyoekonomik kalkınmada önemli bir rol oynadığı varsayımına dayanmaktadır. Makalede kalkınma kavramı, kalkınmanın sosyoekonomik boyutu ve kalkınma teorileri ile kalkınma ve yatırım bankalarının dünyadaki ve Türkiye’deki gelişimi ve sosyoekonomik kalkınmadaki rolleri kısaca ele alınmıştır. Makalede bankacılık, madencilik ve metalürji sektörlerinde faaliyet gösteren Etibank’ın bir yan kuruluşu olan MBİ’nin Murgul’un sosyoekonomik kalkınmadaki rolü tarihsel veriler ışığında bilimsel kalkınmışlık kriterlerine göre incelenmiştir. Sonuç olarak bu çalışma kalkınma ve yatırım bankalarının farklı bölgelerdeki refah düzeyi farklılıklarını azaltmada önemli bir role sahip olabileceğini vurgulamaktadır.

1. Ekonomik Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi

1.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma bir toplumda ekonomik, toplumsal ve siyasal olarak istenilen tüm değer ve gelişmeler olarak tanımlanabilir (Taban ve Kar, 2014). Az gelişmiş ülkelerin kalkınma ve az gelişmişlik sorunlarını çözmeye girişimleri, iktisat bilimi açısından kalkınma teorilerinin gelişmesinin yolunu açmıştır (Adıgüzel, 2006). Ekonomik kalkınma çerçevesinde yer alan kalkınma iktisadi kavramı 1930’lardaki Büyük Burhan’ın ardından uluslararası ekonomik sistemin çökmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Yavilioğlu, 2002). Bölgesel veya yerel kalkınma ise Dünya Bankası, BM ve OECD gibi önde gelen kuruluşlar ve dünya çapındaki diğer çevreler tarafından bir bölgenin kapasitesinin yükseltilmesi ve bu bölge halkının refah düzeylerinin geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Aydemir ve Karakoyun, 2011).

Günümüzde büyük sorun hâline gelen çevre konusu BM tarafından 2002 yılında “Sürdürülebilir kalkınmayla ilgili 15 yıllık Uygulama Planını” ortaya çıkarmıştır (Eralp, 2006). Sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu bulunmaktadır: geçerli büyümenin sürdürülemez oluşu, tüm insanların bir yaşam standardına ulaştırılması, yoksulluğun yok edilmesi ve gelecek nesillerin yaşam ve refah düzeylerinin teminat altına alınması (Başkaya, 2005).

1.2. Kalkınma Teorileri

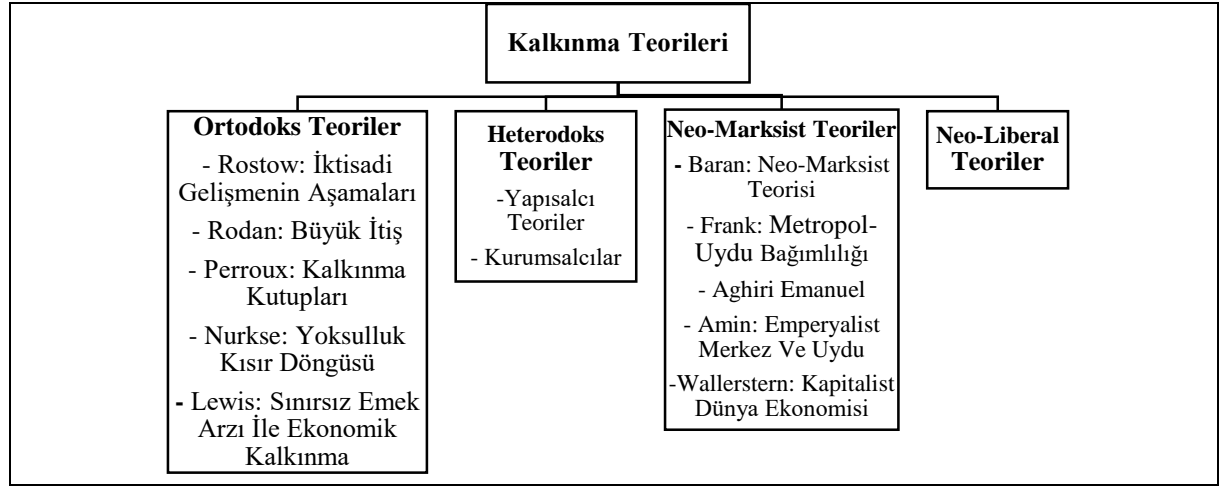
Ekonomik kalkınma sanayileşmenin ilerlemesiyle paralel bir şekilde gerçekleşir. Kalkınma süreci kişi başına düşen milli gelirdeki artışla birlikte bireylerin yaşamlarında değişimler meydana getirir. Kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için ülkelerin ekonomi

yönetimleri tarafından uygun kalkınma modellerinin belirlenmesi hayati önem arz eder. Belirlenen kalkınma modeli genellikle yönetimdeki hükümetlerin siyasi politikaları doğrultusunda şekillenir.

Bu bağlamda kısaca ekonomik kalkınma teorileri ele alınmaktadır. Kalkınma teorileri bir ülkenin kalkınması için öncelik verilmesi gereken unsurlar ve uygulama önerileri açısından farklılık gösterir. Dört ana grupta toplanan kalkınma stratejileri ile ilgili teoriler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Şekil 1

Kalkınma Teorileri

Kaynak: Adıgüzel, M. (2006). Kalkınma ve Kalkınma Bankacılığı'ndaki verilerinden derlenmiştir.

Ortodoks kalkınma teorileri kalkınmada geleneksel yöntemleri savunurlar. Ortodoks teoriler genel kabul görmüş ve birçok ülkede uygulanan yöntemlerdir. Heterodoks kalkınma teorileri ise eleştirel bir yaklaşım sergileyerek, gelişmiş ülkelerin kalkınma yöntemlerine karşı çıkarlar ve kendilerine özgü yöntemlerle kalkınmayı savunurlar. Neo-Marksist teoriler, ülkelerin az gelişmişliklerini kapitalist ülkelere olan bağımlılıklarına bağlarken, Neo-Liberal Kalkınma Teorileri, piyasa odaklı kalkınma stratejilerini savunmaktadır.

1.3. Kalkınmanın Sosyoekonomik Boyutu

Ekonomik gelişme insanların ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamlarını doğrudan etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Bir ülkenin ekonomik olarak gelişmesi toplumdaki bireylerin davranışlarında, yaşam kalitelerinde, demografik yapıda, kentleşmede ve benzeri alanlarda köklü değişiklikler meydana getirir. Başka bir ifadeyle kalkınma sadece kişi başına düşen milli gelirdeki artışla sınırlı kalmaz aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimleri de içermektedir (İşgüden, Ercan ve Türkay, 1995).

2. Dünyada Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı

2.1. Dünyada Kalkınma ve Yatırım Bankacılığının Gelişimi

Dünyada yatırım bankacılığı ABD'de 18. yüzyılın sonlarında gelişen sermaye piyasasıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Kaya, 2013). İlk kalkınma bankalarından biri olan El Banco de Avio Meksika'da 1821 yılında faaliyete geçmiştir (Dolun & Atik, 2006). Fransa'da 1952 yılında kurulan "Credit Foncier" ve "Credit Mobilier" ile diğer Avrupa ülkelerinde de yatırım

bankaları kurulmaya devam etmiştir (Kaya, 2013). II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik yıkım sonucu, az gelişmiş ülkelerde kalkınma kuruluşları ve bankaları oluşmaya başlamıştır (Diamond, 1957). Kalkınma ve yatırım bankaları Uluslararası (Dünya Bankası, vb.), Bölgesel (Asya Kalkınma Bankası, vb.) ve Ulusal (TSKB, vb.) olarak üç grupta toplanabilir. Yatırım bankacılığı ve kalkınma bankaları faaliyetleri ve amaçları açısından farklılık göstermektedir.

2.2. Uluslararası ve Bölgesel Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sosyoekonomik Kalkınmadaki Rolü

Ülkelerin sanayilerinin gelişmesinde kalkınma ve yatırım bankaları kredilerinin önemi oldukça büyüktür. Bu bankalardan biri olan Dünya Bankası ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılması amacıyla birçok ülkeye finansal destek sağlamaktadır. Sağlanan bu destekler hibe veya kredi şeklinde olabilmektedir. Tablo 1'de Bankanın 2013-2022 döneminde farklı ülkeler için sağladığı kredi tutarları Mali Yıl bazında verilmiştir. Tablodan görüleceği üzere değişik ülkelere sağlanan kredi tutarı 2013 yılında 40,570 milyon USD iken 2022 yılında 70,999 USD'ye yükselmiştir.

Tablo 1

Dünya Bankası Kredileri (Mali Yıl itibarıyla Milyon USD)

Yıllar	Sağlanan Krediler
2013	40,570
2014	44,398
2015	44,582
2016	49,039
2017	43,853
2018	47,012
2019	45,123
2020	58,341
2021	66,551
2022	70,999

Kaynak: Dünya Bankası 2017 ve 2022 Yıllık Faaliyet Raporları.

2.3. Ulusal Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sosyoekonomik Kalkınmadaki Rolü

Yüksek düzeyde teknolojik gelişmeler bilgi teknolojisi alanında göz alıcı olmakla birlikte sanayideki ilerlemeler kalkınma için hayati bir rol oynamaktadır. Özellikle Almanya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin sanayileşme düzeyleri kalkınma ile sanayileşme arasındaki yakın bağı açık bir şekilde göstermektedir. Sanayinin ilerlemesi sermaye birikimi, teknolojik gelişmeler, insan kaynağı ve nitelikli işletmelerin mevcudiyeti gibi faktörlere dayanır. Bu ülkelerin sanayi sektörlerindeki gelişmelerde kalkınma bankaları tarafından sağlanan kredilerin payı büyük bir önem taşımaktadır. Örneğin Alman Kalkınma Bankası Verantwortung (KWF) 1948 yılından bu yana değişimi ve geleceğe yönelik fikirleri desteklemek için 1,7 trilyon Euro'dan fazla kaynak sağlamıştır. Bankanın 2021 yılında finanse ettiği projelerin büyüklüğü 107 milyar Euro'ya ulaşmıştır (KFW, 2023).

3. Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı

3.1. Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

Türkiye'deki kalkınma ve yatırım bankalarının dönüm noktası 1923 yılında gerçekleştirilen I. İktisat Kongresi’dir. Kongreye katılan sanayicilerin önerileri doğrultusunda, 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’nın bankacılık işlevleri 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na ve 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiştir (AÜ, 2023).

Etibank 1931 yılında kurulmuştur. Kalkınma bankacılığı alanında sektörel ve uzmanlık bankaları olarak önemli hizmetler sunan Sümerbank ve Etibank, 1990'lı yıllarda özelleştirilmiştir.

1933 yılında kurulan Belediyeler Bankası 1945 yılında kurulan ve halen faaliyetlerini sürdüren İller Bankası’na katılmıştır (Adıgüzel, 2006).

Türkiye'nin ilk özel kalkınma bankası olarak 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) halen faaliyetlerini sürdürmektedir. 1963 yılında özel bir banka statüsünde kurulan Sınai Yatırım ve Kredi Bankası 1997 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na devredilmiştir.

Devlet Yatırım Bankası 1964'te İktisadi Devlet Teşekküllerine yatırım kredisi sağlamak amacıyla kurulmuş ve 1987'de Eximbank adını alarak ihracat kredilerini destekleyen bir kurum hâline dönüştürülmüştür.

Turizm sektörüne destek sağlamak için 1955 yılında kurulan Türkiye Turizm Bankası A.Ş.1962 yılında Türkiye Kalkınma Bankası'na katılmıştır.

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası 1975'te kurulmuş ve 1988 yılında halen faaliyet gösteren Türkiye Kalkınma Bankası'na dönüştürülmüştür (Adıgüzel, 2006).

Bugün itibarıyla Türkiye’de 3’ü kamusal sermayeli, 11’i özel sermayeli ve 4’ü yabancı sermayeli toplam 18 kalkınma ve yatırım bankası faaliyet göstermektedir (www.tbb.org.tr, 2023).

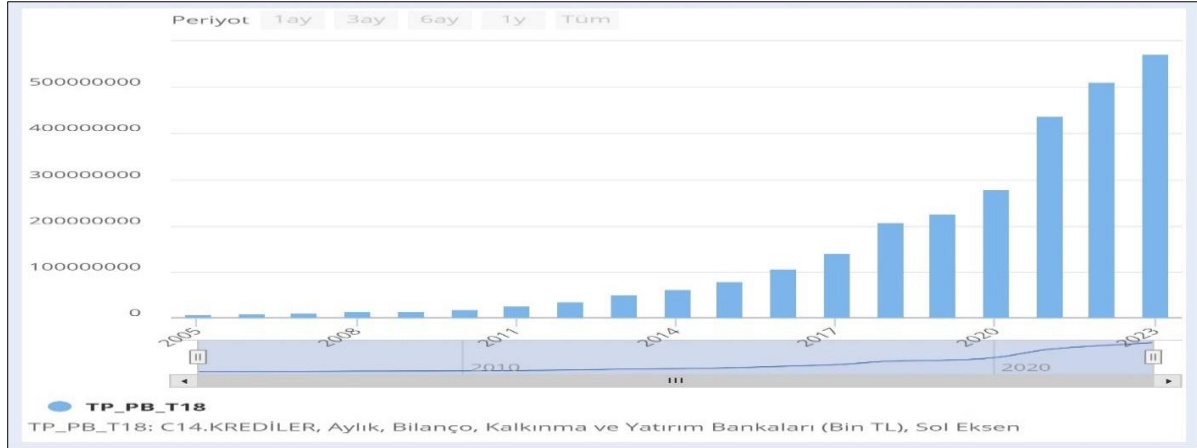
3.2. Türkiye’deki Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sosyoekonomik Kalkınmadaki Rolü

Bu makalede Türkiye’deki kalkınma ve yatırım bankalarının ülkemizin kalkınmasındaki katkıları irdelenmiştir. Bu bağlamda kalkınma ve yatırım bankalarının özel sektör ve kamu kesimine kullandırdıkları krediler ile Türkiye’nin ekonomik büyüme verileri tarihsel aralıklarda (2005-cari dönem) incelenmiştir. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler aşağıdaki grafiklerde sunulmuştur:

Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri: Grafik 1’de sunulan veriler incelendiğinde Türkiye’de faaliyet gösteren kalkınma ve yatırım bankalarının toplam kredi tutarının 2005 yılında 7,654,049.00 TL iken 2023 yılında 571,364,446.00 TL tutarına yükseldiği görülmektedir.

Grafik 1

Türkiye’deki Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri(TL) , 2005-2023

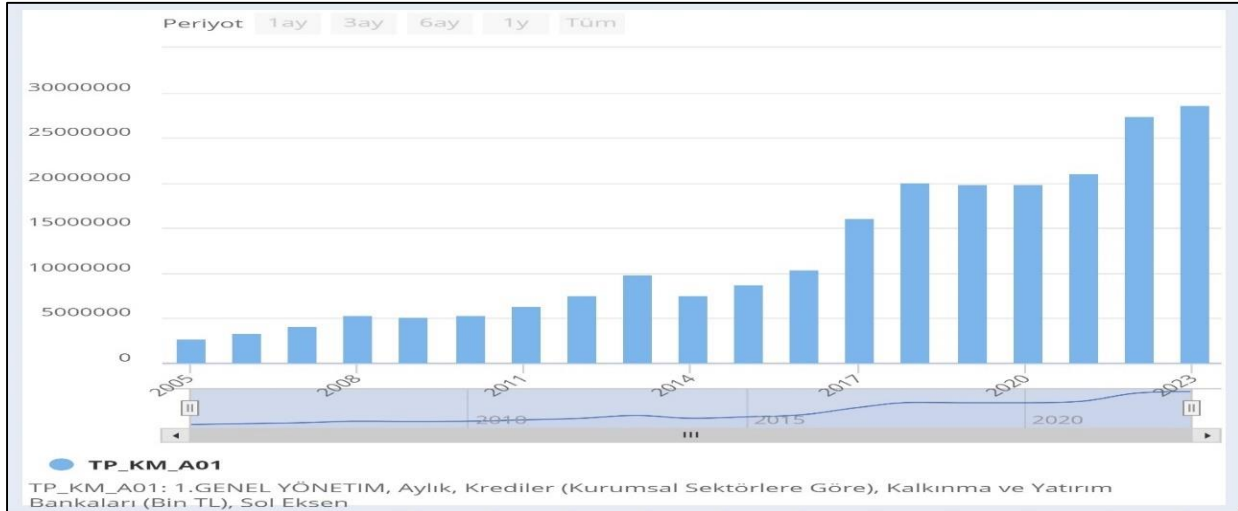

Kaynak: TCMB Para ve Banka İstatistikleri.

Kalkınma ve Yatırım Bankaları Genel Yönetim Kredileri: Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim ve Sosyal Güvenlik Kurumlarına verilen krediler 2005 yılından itibaren Genel Yönetim başlığı altında izlenmeye başlanmıştır (www.tcmb.gov.tr, 2019). Grafik 2’de sunulan verilere göre Türkiye’de faaliyet gösteren kalkınma ve yatırım bankalarının 2005-2023 yılları arasında kamu kesimine kullandıkları kredi tutarının 2005 yılında 2.712.067 TL iken 2023 yılında 28.652.771,00 TL’ye yükseldiği ve 18 yıl boyunca hızlı bir artış trendi sergilediği görülmektedir.

Grafik 2

Türkiye’deki Kalkınma ve Yatırım Bankaları Genel Yönetim Kredileri (TL), 2005-2023

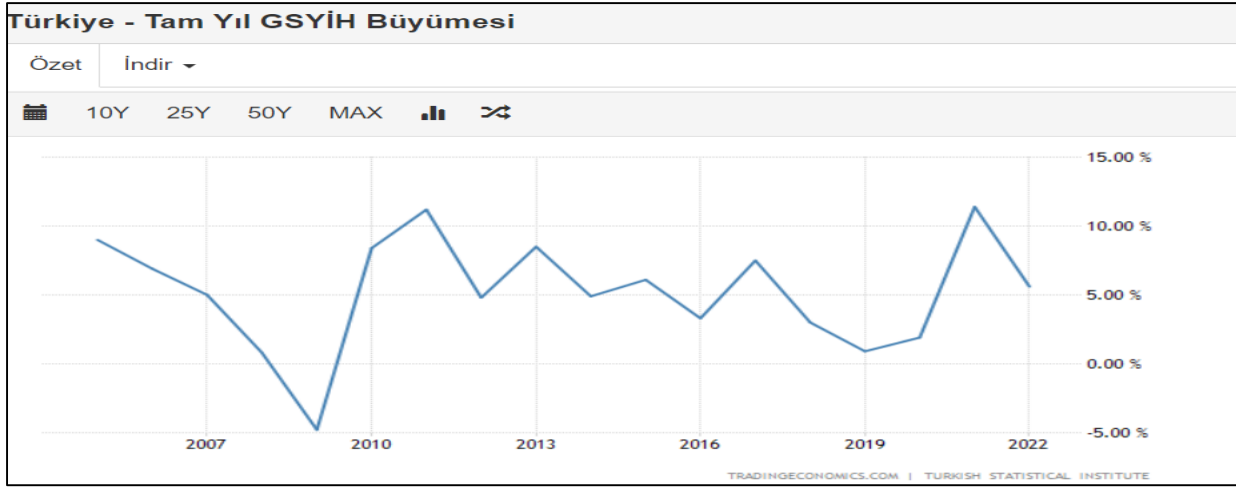

Kaynak: TCMB Para ve Banka İstatistikleri.

Büyüme Oranları: Bahsi geçen dönemlerdeki ekonomik büyüme oranları Grafik 3’te yer almaktadır . Grafik verileri son 18 yılda Türkiye'deki ekonomik büyümenin birkaç dönem hariç ortalama olarak yaklaşık %4,8 olduğunu göstermektedir.

Grafik 3

Türkiye Ekonomisi Büyüme Oranları (%), 2005-2023

Kaynak: www. tradingeconomics.com, Türkiye - GSYİH Yıllık Büyüme Hızı.

GSYİH Rakamları: Grafik 4'teki verilere göre GSYİH tutarı 2005 yılında 506.3 milyar USD iken cari dönemde 819.04 milyar USD olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 4

Türkiye Ekonomisi GSYİH Rakamları (USD – Milyar), 2005-2023

Kaynak: www. tradingeconomics.com, Türkiye – GSYİH.

Sonuç olarak Türkiye'deki kalkınma ve yatırım bankalarının ülkemizin ekonomik büyümesi ve kalkınması üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla sunulan Grafik 1, 2, 3 ve 4'teki veriler karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda kalkınma ve yatırım bankalarının kullandığı krediler ile Türkiye ekonomisi arasında doğrusal bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. 2008 ve 2018 yılları ile cari dönemde GSYİH rakamları ve büyüme oranlarında görülen düşüş trendleri küresel düzeyde yaşanan zorlukların ülkemiz ekonomisine yansımaları olarak değerlendirilmektedir.

4. Etibank Murgul Bakır İşletmesi'nin Murgul'un Sosyoekonomik Kalkınmasındaki Rolü

4.1. Murgul'un Coğrafi Konumu ve Ekonomik Yapısı

Murgul ilçesi doğuda Artvin ili, batıda Arhavi, kuzeyde Borçka ve güneyde Yusufeli

ilçeleri ile çevrilidir. İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği 360-1100 metre arasındadır. Toplam yüzölçümü 406 km² olan ilçenin %50'si orman, %45'i çayır, mera, kayalık ve taşlık, %5'i ise tarım alanından oluşmaktadır. İlçede Eti Bakır A.Ş. tarafından işletilen Eti Bakır Murgul Tesisi bulunmaktadır. İlçeye bağlı köylerde uzun yıllardır arıcılık yapılmaktadır (Wikipedia, 2023).

31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla Murgul'un ilçe merkezi ve köyleri ile birlikte toplam nüfusu 6325 kişidir. Arazilerin ve iş imkânlarının yetersizliği nedeniyle ilçe sürekli olarak göç vermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2022 yılı Türkiye geneli yıllık nüfus artış hızı %7,1 iken, Murgul yıllık nüfus artış hızı %-30,7 ile Artvin ilindeki en düşük ikinci nüfus artış hızına sahip ilçedir (TÜİK, 2023).

4.2. Etibank'ın Tarihçesi

1923 yılında gerçekleştirilen I. İktisat Kongresi'nde, “*Misak-ı İktisadi Esaslarında*” yerli üretim, doğal kaynakların kullanımını, ormancılık, denizcilik, besicilik ve madencilikğin önemsenmesi benimsenmiştir (İnan, 1989). Etibank'ın temelleri Türkiye'nin “*üçüz teşekkülleri*” olarak adlandırılan “*Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdarelerinin Oluşturulmasına Dair Kanuna*” dayanmaktadır (Resmi Gazete, 1933). Bu kurumlar yeni işletme tekniklerinin uygulanması ve sanayide insan kaynağının yetiştirilmesine katkı sağlayarak Sümerbank ve Etibank tarafından kurulan birçok kurum ile Kamu İktisadi Teşebbüslerine (KİT) öncülük etmiştir (Küçükkocaoğlu, 2023).

Türkiye'deki ilk devlet kurumu statüsündeki Sümerbank'tan bir yıl sonra kurulmuş olan Etibank, Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası'nın fonksiyonlarını üzerine almıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2017). Etibank'ın faaliyet alanları madencilik, doğal kaynaklar, elektrik sanayi, metalürji ve bankacılık olarak belirtilmektedir (Resmi Gazete, 1935).

Etibank kalkınma bankacılığının ilk ve en eski örneklerinden biri olarak devlet veya özel sektör mülkiyetinde veya her ikisinin karışımı olan bu tür kurumların hükümetler tarafından desteklendiği bir yapıya sahiptir (Adıgüzel, 2006). Etibank'ın ismi Anadolu'da yaşayan ve madencilikte ileri seviyede olduğu bilinen Eti Uygarlığından ilham alınarak Atatürk tarafından verilmiştir. Atatürk Etibank'ı “*memleketle mütenasip ve madencilik, enerji üretimi ve dağıtım özelliklerine ve koşullarına cevap verecek yüksek bir mali müessese*” olarak tanımlamıştır. Etibank yeraltı kaynaklarının işlenmesi ve pazarlanması, santrallerin inşası ve elektrik gibi kalkınma için gerekli altyapının oluşturulması amacıyla kurulmuştur (TMSF, 2009).

1935 yılında 180 bin TL sermayeyle kurulan Etibank'ın ödenmiş sermayesi 1984 sonunda 113 milyar 382 milyon TL'ye ulaşarak Türkiye'nin en büyük kuruluşlarından biri hâline gelmiştir (Ulutan, 1987). Bankacılık, madencilik, metalürji ve kimya sektörlerindeki 1 müessese ve 15 işletmeye bağlı 495 maden sahası, 56 maden ocağı, 14 cevher hazırlama tesisi, 8 metalürji ve 4 kimya tesisi, 6 büyük iştiraki ve 128 bankacılık şubesine sahip olan Etibank toplamda 27.325 kişiye istihdam sağlamıştır (Ulutan, 1987).

Özelleştirme sürecinde Etibank'ın Küre işletmeleri ve Samsun tesisleri 2004 yılında, Murgul işletmesi 2006 yılında ve Halıköy tesisleri 2007 yılında Eti Bakır A.Ş.' ne dâhil olmuştur (Eti Bakır, 2023).

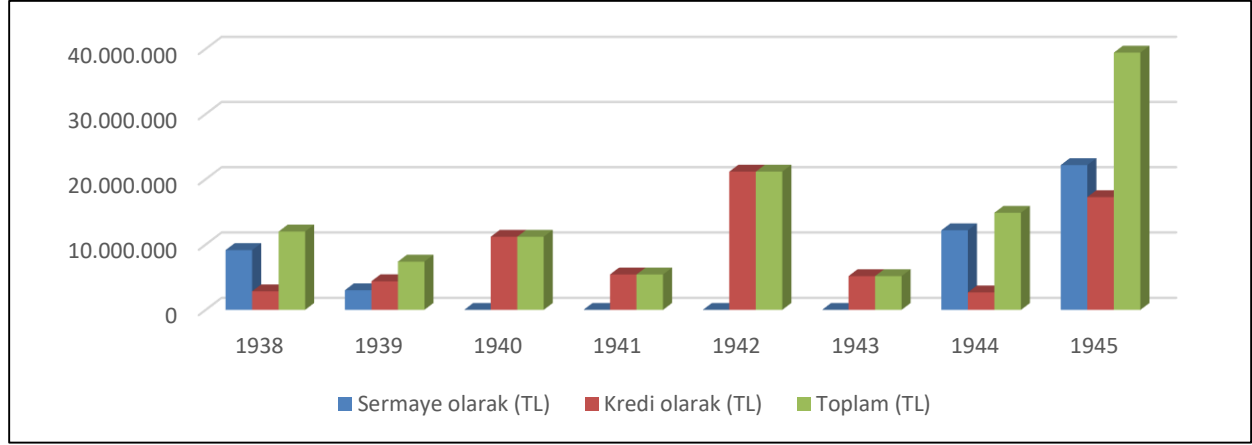
Etibank kalkınma bankası adı altında faaliyet göstermemesine rağmen Türkiye'de kamu adına maden çıkarılması ve işletilmesi alanında önemli bir rol oynamıştır (Diamond, 1957). İlk

şubeleri 1956'da açılan Etibank'ın şube sayısı 1990'lı yıllarda 130'a kadar yükselmiştir. 1993 yılında bankacılık anonim şirketi hâline dönüştürülen Etibank 1998 yılında özelleştirilmiş ve 2000 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir (TMSF, 2009).

Grafik 4, Etibank'ın kuruluşlarına sağladığı kredilerin 1938 yılında 11,992,000 TL iken 7 yıl gibi kısa bir sürede 39,421,000 TL'ye ulaştığını göstermektedir (Ulutan, 1987).

Grafik 4

Etibank'ın Kuruluş ve İşletmelerine Sağladığı Krediler

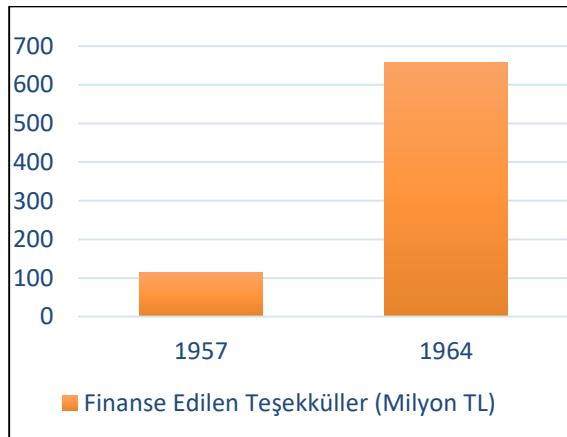

Kaynak: Ulutan, B. (1987). ETİBANK 1935-1985'teki verilerden derlenmiştir.

Grafik 5'teki verilere göre Etibank'ın kuruluşlarının finansmanı için ayrılan kaynaklar 1957 yılında 113,4 milyon TL iken 7 yıllık bir süre içinde 1964 yılında yaklaşık 6 kat artarak 658,5 milyon TL'ye yükselmiştir (Ulutan, 1987).

Grafik 5

Etibank'ın Kuruluşlarını Finansmanı

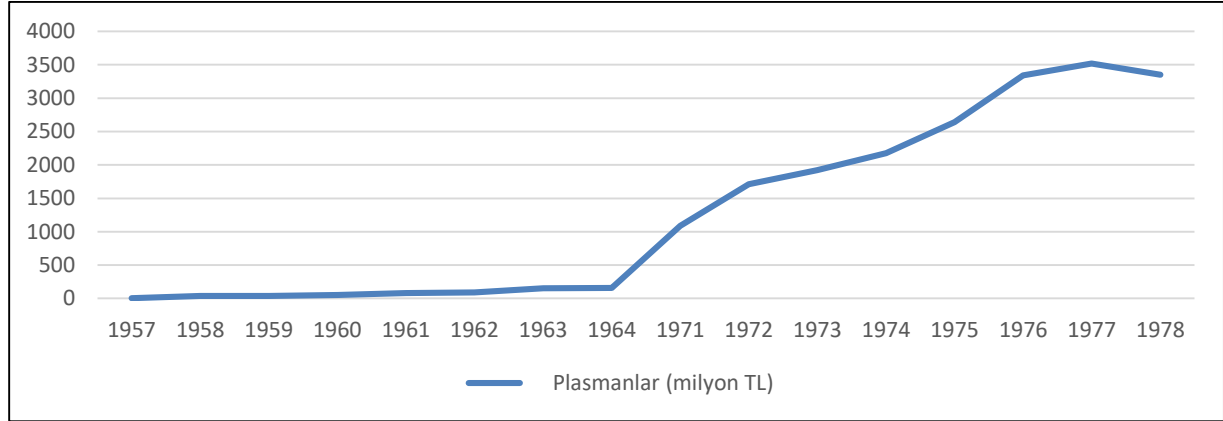

Kaynak: Ulutan, B. (1987). ETİBANK 1935-1985'teki verilerden derlenmiştir.

Grafik 6 incelendiğinde Etibank'ın toplam plasmanlarının 1957 yılında 6 milyon TL olduğu ancak 23 yıl sonra yaklaşık 3 milyar 350 milyon TL'ye yükseldiği görülmektedir (Ulutan, 1987).

Grafik 6

Etibank'ın Plasmanları

Kaynak: Ulutan, B. (1987). ETİBANK 1935-1985'teki verilerden derlenmiştir.

4.3. Etibank MBİ'nin Tarihçesi

Ülkemizin en büyük bakır yataklarından biri olan Etibank MBİ Damar'da bulunmaktadır (KTÜ, 2023). Damar Batum'a 60 km uzaklıkta Çoruh Nehrine akan Murgul Nehri Vadisinde yer almaktadır. 1878 yılında Ruslarca işgal edilen Damar Gürcüce ve Rusça'da Zansul, Dzansoul, Dsansoul, Dzansul ve Dzansulski gibi adlandırılmaktaydı (Wirksworth, 2023).

Bölgede antik çağlardan itibaren madencilik yapılmaktadır. Yunan *Jason ve Argonot Efsanesinde*, Altın Post'u bulmak için "Kolchis Krallığına" (Batı Gürcistan) gitmiştir (Wirksworth, 2023). "Altın Post Efsanesine" göre altın tanecikleri akıntılara yerleştirilen koyun postları tüylerine takılır ve postların rengi altın rengine dönüşürdü. Efsane bu altın postu ele geçirmek için yapılan savaşı konu almaktadır (Lafuriya & Chktoua, 2015).

Murgul'da madencilik faaliyetleri 11.yüzyılda Cenevizlilerle başlamıştır. Maden 1878 Osmanlı-Rus Savaşında Murgul'un Rusların eline geçse de 1907-1904 yılları arasında Sovyetlerin anlaşmasıyla bir İngiliz firmasınınca işletilmiştir. 1922 Batum mübadelesiyle yeniden ülkemiz sınırlarına katılan Murgul'daki fabrika 1936 yılında Etibank'a devredilmiştir. 1952 yılında bakır üretimine geçilen fabrika ünitesine 1963'te Sülfürik Asit Fabrikası eklenmiştir (Demir, 1970).

Cevher yatakları 1973 yılında Karadeniz Bakır İşletmeleri'ne (KBİ) kiralanarak Etibank MBİ 1983 yılında bütün hak ve yükümlülükleri ile birlikte KBİ'ye devredilmiştir (Ulutan, 1987). 2006 yılında Eti Bakır A.Ş.'ye satılan tesis Eti Bakır Murgul adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir.

4.4. Etibank MBİ'nin Murgul'un Sosyoekonomik Kalkınmasına Katkısı

Murgul'un sosyoekonomik kalkınmasına önemli bir katkı sağlayan Etibank MBİ KİT özelliğine sahiptir. Bu bağlamda KİT'lerin kuruluş amaçlarına kısaca değinmek yararlı olacaktır. "Kamu" terimi "bir ülkedeki halkın tümü, halk" veya "halka hizmet eden devlet organlarının tümü" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Szönlük, 2023). Bu nedenle KİT'ler halka ait veya halka hizmet eden ekonomik kuruluşlar olarak nitelendirilebilir. Devletler ekonomik amaçların dışında bazen siyasal, ideolojik, toplumsal gibi amaçlarla mal ve hizmet üretmek için kamu adına faaliyet yürütmektedirler. KİT'ler daha çok gelişmekte olan ülkelerde ekonomik

nedenlerle kurulmaktadır. KİT'lerin kamuya yönelik hedefleri, ekonomik kalkınmayı sağlamak, tekel durumundaki ürünleri kamu yoluyla işletmek, özel sektörün giremediği alanlarda faaliyetler yürüterek öncülük etmek ve gelir dağılımını düzenlemektir (Küçükkoçoğlu, 2023).

KİT'ler gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde lokomotif görevi üstlenmiştir. Türkiye'deki KİT'lerin GSYH'ye katkısı incelendiğinde 1985-2010 yılları arasında KİT'ler ve özelleştirme kapsamında bulunan kuruluşlar tarafından katma değeri sağlandığında örneğin 1985 yılında GSYİH'nin %6,24'ü iken 2010 yılında %1,90'a gerilediği hesaplanmıştır. Bu düşüş devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesinin bir sonucudur. Öte yandan örneğin 1987'de özel kesim sabit sermaye yatırımları toplam sermaye yatırımlarının % 46,6'sını oluştururken kamu kesimi yatırımları %53,4'ünü oluşturmuştur. Bu dönemde Kamu kesiminin sabit sermaye yatırımlarının % 59,2'si KİT'ler tarafından gerçekleştirilmiştir (Akkoyunlu, 2011).

Etibank MBI hakkında yapılan çalışmalar bölgenin sosyoekonomik kalkınmasına katkı sağladığını göstermektedir. Ulu Önder Atatürk'ün 1936 yılı TBMM açılış konuşmasında, Artvin civarındaki bakır madenlerinden birinin işletilmeye başlamasının memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir (Ulutan, 1987).

1952 yılında yapılan bir çalışmada Etibank MBI'nin verimli çalıştığı dönemlerden biri olarak fabrikanın Murgul'un iktisadi önemini artırdığı ve bölgeye canlılık getirdiği belirtilmiştir. Fabrika sayesinde modern binalar inşa edilmiş ve Murgul'un nüfusunda kayda değer artış gerçekleşmiştir (Oral, 1953). İktisadi gelişmeyle birlikte, bölgede betonarme ve karkas binalar inşa edilmeye başlanmıştır (Demir, 1970).

Arif Cemil Denker'in "I. Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa" adlı kitabında Etibank MBI'ye ait birçok tesisatın bulunduğu ve şirketin mükemmel bir hastanesi, madene işçi yetiştiren bir okulu ve çalışanlarına ait düzgün binaları olduğu belirtilmiştir. Hastanenin teçhizatı cerrahi alet ve edevatı mükemmeldi ve bu teçhizatlar Borçka ilçesindeki hastanenin kurulmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca fabrika ambarlarında ele geçen dinamitler Çanakkale muharebelerinde kullanılmıştır. Murgul'da fabrikaya ait bir maden müzesi de bulunmakla birlikte Murgul'un Ruslardan geri alınmasından sonra çıkan yangında bu müze ve madenci okulu binası yanmıştır (Denker, 2.Baskı).

2000 yılı verilerine dayanarak yapılan bir çalışmada Murgul'un sanayi sektöründe çalışanlar oranına göre 13'üncü, bebek ölüm oranına göre 26'ıncı, işsizlik oranına göre 109'uncu, okur yazar oranına göre 102'inci ve kişi başı genel bütçe gelirin'e göre 65'inci sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Artvin İli ise aynı çalışmada sosyoekonomik gelişmişlikte 43'üncü, sağlık sektöründe 29'uncu ve eğitim sektöründe 21'inci sırada yer almıştır (DPT, 2004).

Bu makalede Etibank MBI'nin bölgenin sosyoekonomik kalkınmasına olan katkıları 2011 yılında OECD tarafından yapılan Refah Göstergeleri Araştırması'nda (OECD, 2011) kabul edilen göstergeler arasından verilerine ulaşabildiğimiz istihdam, ekonomi, eğitim, sağlık, erişilebilirlik ve yaşam kalitesi kriterlerine dayanarak incelenmiştir.

4.4.1. Etibank MBI'nin Murgul'un Nüfus Yapısına Etkisi

Etibank MBI'nin katkısıyla Murgul'un demografik yapısında önemli değişiklikler

meydana gelmiştir. Fabrikanın kurulmadan önce nüfus 500 kişi ve 65 konut iken fabrikanın kurulmasıyla birlikte 1953 yılında nüfus 3598 kişiye yükselerek Murgul bucak statüsüne yükselmiştir (Demir, 1970). 1967 yılında Artvin merkez nüfusu 9847 iken Murgul merkez nüfusu 3443 kişidir. Geçim şartlarının iyileşmesi, azalan ölüm oranları, doğumlar ve göçler sayesinde 1961-1968 arasında Murgul'da nüfus %120 oranında artmıştır (Demir, 1970). 1970 yılında Murgul'un nüfusu (4365 kişi) Borçka ilçe merkezi şehir merkez nüfusundan daha fazladır. Murgul ve Damar, dağlık bir yapıya sahip olmalarına rağmen Etibank sayesinde nüfus dağılımı sıklaşmıştır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

4.4.2. Etibank MBİ'nin Murgul'daki İstihdama Katkısı

Murgul 1950 ve 1960'lı yıllarda bir işçi kasabasıydı (Artvin İl Yıllığı, 1967). Murgul halkı çay, mısır, arıcılık, fındık, hayvancılık gibi kaynaklarla geçimini sağlarken fabrikanın açılmasıyla birlikte tarımla ilgilenenlerin oranı %20'ye düşmüş kalan %80 ise fabrikada işçilik ve ticarete dayalı hâle gelmiştir (Demir, 1970).

Murgul fabrikanın kurulduğu dönemlerde hareketli bir bölgeydi ve "Küçük Almanya" olarak bilinmektedir (Artvin İl Yıllığı, 1967). Etibank MBİ'de çalışan sayısı 1963 yılında 1.583 iken 1967 yılında 2.084 kişiye yükselmiştir (Artvin İl Yıllığı, 1967). Fabrikada 1971-1978 yılları arasında günlük ortalama 2.945 kişi istihdam edilmiştir (Ulutan, 1987). 1972 yılında ise fabrikada 2.945 kişi çalışırken Artvin ilinde toplam sürekli işçi sayısı 4.446 kişidir (Artvin İl Yıllığı, 1973). 1991 yılında fabrikada yıllık ortalama personel sayısı 2.087 kişidir (KBİ Yıllık Raporu, 1992).

1963 yılında Etibank MBİ'de çalışan personele yapılan ödemeler 14,6 milyon TL iken 1967'de 21,3 milyon TL'ye yükselmiştir (Artvin İl Yıllığı, 1967). 1964 yılı Faaliyet Raporuna göre yıllık 12.742.441 TL işçilik ücretinin yanı sıra yaklaşık üçte bir oranında 4.5047.698 TL'lik sosyal yardım yapılmıştır (Etibank, 2009).

Fabrika tarafından inşa edilen bir misafirhane ve 200 işçi kapasiteli pavyon bulunmaktaydı (Ulutan, 1987). Daha sonraki yıllarda işçi pavyonu sayısı 3'e çıkarılmıştır (Demir, 1970). İskep'te (Damar) maden çıkartıldığı yerde ise 750 çalışan için lojmanlar bulunmaktaydı (Demir, 1970). Etibank tarafından inşa edilen lojmanlar 750 çalışan için kullanıma sunulmuştur. İskep'teki maden işletmesinde ise işçi lojmanları mevcuttur (Demir, 1970). Lojmanlar, Etibank tarafından merkezi kalorifer veya sobayla ısıtma, su, elektrik ve periyodik bakım hizmetleri ile sağlanmaktadır. Ayrıca, çalışanlar için sabah, öğlen ve akşam ulaşım hizmeti sunulmakta ve Yalova vb. yerlerde eğitim ve dinlenme olanakları bulunmaktadır. İşçilere giyim ve temel ihtiyaç malzemeleri yardımı sağlanmakta ve günlük "tayin adı verilen ekmek" dağıtılmaktadır. Gazino, yemekhane ve ekmek fırını, Fabrika faaliyete geçtiği dönemde inşa edilmiştir (Ulutan, 1987).

4.4.3. Etibank MBİ'nin Murgul'un Ekonomisine Katkısı

Etibank MBİ bölgenin geçim kaynağı hâline gelmiştir. 1967 yılında, Artvin ilinde iş ve çalışma hayatının canlı olduğu dört bölge vardı: Murgul Bakır ve Asit Fabrikaları, Borçka Kereste Fabrikası, Hopa Liman İnşaatı ve Hopa ile Arhavi Çay Fabrikaları. Murgul'da bakır üretimine başlanması çevre ekonomisinde geniş çapta değişikliklere neden olmuştur (Artvin İl Yıllığı, 1973). 1967 yılında 140 milyon TL gayrisafi gelir sağlanmıştır.

Fabrikada istihdam edilen 2,252 kişiye 20-22 milyon TL ücret ödemesi yapılmış ve Murgul'da 10 köyde yaşayan 1,100 köylüye yıllık 1,5-2 milyon TL zarar-zıyan parası ödemesi yapılmıştır (Artvin İl Yıllığı, 1967). 1951-1966 yılları arasında ödenen zarar-zıyan parası ise 25,341,522 TL olarak kaydedilmiştir (Acatay, 2017). 1967 yılında Artvin ilinde yapılan toplam yatırımların %34'ü madencilik sektöründeki yatırımlardan oluşmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1967).

4.4.4. Etibank MBİ'nin Murgul'un Eğitimi Yapısına Katkısı

Etibank'ın Murgul'da sosyal sorumluluk çerçevesinde inşa ettiği eğitim ve kültürel tesisler sayesinde Murgul'un eğitim yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. 1967 yılında Murgul'da 15 derslikli bir ilkokul mevcuttur (Artvin İl Yıllığı, 1967). Etibank Murgul'da 2 İlkokul, 1 Sanat Okulu, 1 Orta Okul ve 1970'lerde açılan bir Lise ve öğretmenler için bir pansiyon binası inşa etmiştir (Demir, 1970). Murgul'da Lise açılmadan önceki dönemde Artvin'de eğitim gören öğrenciler için 1967-1968 öğretim yılında 200 kişilik bir öğrenci yurdu da inşa ettirilmiştir (Artvin İl Yıllığı, 1973). Bu öğrenciler için her hafta ve Damar Beldesindeki öğrencilerin Murgul'daki liseye gidiş-gelişleri için de her gün servis hizmeti sunulmaktadır.

4.4.5. Etibank MBİ'nin Murgul'a Sağladığı Sağlık Olanakları

Etibank tarafından inşa edilen 30 yataklı hastane uzun yıllar Murgul ve çevresindeki insanlar tarafından minnetle anılan bir kurum olarak bilinmektedir (Demir, 1970). Etibank MBİ bünyesinde faaliyet gösteren Murgul hastanesi bölgedeki sağlık hizmetlerine önemli katkılar sağlamıştır. Fabrikanın Amerikalılar tarafından işletildiği dönemlerde mükemmel bir hastane inşa edildiği bilinmektedir (Denker, 2. Baskı).

1967 yılında Artvin İl Devlet Hastanesinde sadece bir dâhiliye uzmanı ve bir operatör doktor bulunmakta, çoğu zaman sadece bir pratisyen doktor görev yapmaktadır. İl merkezi ve ilçelerde tam donanımlı ambulanslar bulunmazken sadece Etibank MBİ hastanesine ait bir ambulans hizmet vermektedir. 1967 yılı verilerine göre Artvin Devlet Hastanesinde 50 ve il genelinde toplam 200 yatak bulunmaktadır. Fabrika personeli dışında bölge halkına da hizmet veren bir dış polikliniği de bulunmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1967).

1972 yılı verilerine göre Artvin Hastanesi ile ilçelerdeki sağlık merkezlerinde verilen poliklinik hizmeti adedi toplam 8.734 iken Etibank MBİ Hastanesi'nde bu sayı 43.228'dir. Artvin Devlet Hastanesi'nin 100 ve Şavşat İlçesindeki Grup Hastanesi'nin 50 yatak kapasitesi bulunmasına rağmen Etibank MBİ Hastanesi 35 yatak kapasitesiyle il genelinde 3. sırada yer almaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

4.4.6. Etibank MBİ'nin Bölgeye Sağladığı Erişilebilirlik Olanakları

Etibank MBİ'nin bölgeye getirdiği canlılık iletişim alanında önemli gelişmelere yol açmıştır. Kasım 1967 dönemi PTT merkez ve şubeleri gelen-giden telgraf sayılarına göre henüz bucak statüsündeki Murgul PTT Şubesi telgraf trafiği bakımından Artvin İl Merkezi ve Borçka Merkezden sonra 3.sırada yer almakta ve Murgul'daki 25 adetlik telefon abone kapasitesinin neredeyse tamamı kullanılmaktadır.

Aralık 1967 istatistiklerine göre o dönemde yaygın medya aracı olan radyo sayısı ile karşılaştırıldığında Murgul 1776 faal radyo sayısı ile Artvin İl Merkezinden sonra 2. sırada yer

almaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1967). Murgul merkez nüfusunun 1967 yılında 3443 olduğu düşünüldüğünde Etibank MBİ'nin Murgul kültürüne katkısı göz ardı edilemez bir gerçektir.

4.4.7. Etibank MBİ'nin Murgul'daki Yaşam Kalitesine Katkısı

Ulaşım, Elektrik ve İçme Suyu Hizmetleri: Fabrika kuruluş aşamasında bölgenin ihtiyaçlarına cevap verecek ulaşım, enerji ve içme suyu alt yapı hizmetleri hizmetleri sunmuştur (Ulutan, 1987). MBİ tarafından kurulan termik veya hidroelektrik santralleriyle bölgenin refahının artırılması ve ucuz elektrik vererek sanayiye geliştirilmesi amaçlamıştır (Demir, 1970). İlçe halkı fabrikanın sağladığı imkânlar sayesinde elektrik ve su ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu (Demir, 1970).

Murgul HES 1951 yılında faaliyete geçmiştir (ADUAS, 2023). 1967 yılı verilerine göre Etibank MBİ'ye ait tesis şehrin elektrik ihtiyacını karşılamaktadır. 1967 yılında Artvin ili ulusal elektrik sistemine bağlı değildir ve elektriğini Etibank MBİ'den alan Murgul dışındaki belediyelerde elektrik hizmetleri yeterli değildir. Bu yıllarda Murgul Barajı ve Murgul HES işletmesi en büyük enerji kaynağıydı (Ulutan, 1987).

Kasabanın aydınlatılması ve halkın ihtiyacı için elektrik enerjisi Murgul Belediyesi tarafından Etibank MBİ'den maliyet fiyatı üzerinden satın alınmıştır (Artvin İl Yıllığı, 1967). Murgul Belediyesi 1972 yılında da elektrik enerjisini Etibank MBİ'den karşılamıştır (Artvin İl Yıllığı, 1973). 2006 yılında Eti Bakır A.Ş.'ye satılan Murgul HES tesisi hâlen faaliyetlerine devam etmektedir (Eti Bakır, 2023).

İtfaiye Hizmetleri: Etibank MBİ bünyesindeki donanımlı itfaiye ekibi fabrika, Murgul ve bölge halkına da hizmet vermiştir.

Sosyal, Sportif, Kültürel Tesisler ve Marketler: Etibank MBİ çalışanlarının ve bölge halkının sosyal ihtiyaçlarına yönelik sosyal, sportif ve kültürel tesisler inşa etmiştir. Bu anlayış fabrikanın Cumhuriyet öncesi ve Çarlık Rusya'sı yönetiminde olduğu dönemlerde de geçerliydi. Fabrika çalışanları için mağazalar, dükkânlar, lojmanlar vb. inşa edilmişti (Ghambashidze, 1919).

Etibank MBİ Murgul halkının hizmetine sunmak amacıyla futbol, voleybol ve basketbol sahaları inşa etmiştir ve bölgedeki yetenekli sporcuları istihdam ederek Murgul Bakır Spor futbol takımının kurulmasına öncülük etmiştir. Etibank MBİ tarafından 1965 yılında kurulan Murgul Bakır Spor 2002-2003 sezonunda profesyonel liglerde 3. Lig'e kadar yükselmiştir (Wikipedia, 2023).

1973 yılı itibarıyla Artvin il genelinde 4'ü Artvin merkezde 1'i Hopa'da ve 1'i Murgul'da olmak üzere toplam 6 adet spor kulübü bulunmaktadır. Bu dönemde Artvin il genelinde 245 futbolcu bulunurken Murgul Bakır Spor kulübünde 30 futbolcu bulunmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

Etibank Murgul'da halka açık "Ekonomo" adı verilen mağazalar işletmektedir. Bu mağazalarda ülkenin önde gelen kaliteli, özellikle yerli gıda ve giyim gibi ürünlerini bulmak mümkündür. "Ekonomo" ismi hesaplılık sözcüğünden türetilmiştir (Longman, 2023). Kaliteli ve hesaplı ürünleriyle Ekonomo Murgul ve bölgedeki diğer dükkân ve mağazalar için referans olmuştur.

Etibank MBİ bünyesinde çok amaçlı salon, gazino ve lokaller bulunmaktadır. Sinema salonunda her hafta yeni bir film ve her mahalle için farklı günlerde olma üzere film gösterileri ile halka açık konser ve tiyatro gösterileri düzenlenmektedir. İşletme giderleri Etibank tarafından karşılanan çok amaçlı sinema salonu ve gazino bölge halkının düğün, konferans gibi etkinliklerine ücretsiz ev sahipliği yapmaktadır. Murgul'da Etibank'a ait sinema salonunun dışında 1 adet kışlık, Artvin merkezde 4, Hopa'da 2 kışlık ve 1 yazlık, Ardanuç, Arhavi, Borçka ve Yusufeli'nde ise 1'er adet sinema salonu bulunmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

Yerel gazete ve matbaa: Murgul il genelinde basın-yayın faaliyetleri açısından önde gelen bir konumdadır. Artvin ilinde 1973 yılında 11, Murgul'da ise "Doğu Postası-Efendioğlu Matbaası" adıyla faaliyet gösteren 1 adet yerel gazete bulunmaktadır (Artvin İl Yıllığı, 1973).

5. Etibank MBİ'nin Çevresel Etkileri

Fabrika ekonomik katkıları yanında ne yazık ki büyük bir çevresel tahribata da neden olmuştur. 1949, 1960 ve 1967 yıllarında yapılan incelemeler en tehlikelisi kükürt dioksit olarak kabul edilen gazın Trabzon ormanlarına kadar yayıldığını göstermiştir.

Murgul Asit Fabrikası sülfürik asit üretmek için yapılmış olmasına rağmen gaz yoğunluğunu bir miktar azaltmış olsa da zehirli gazların çevreye etkilerini tamamen ortadan kaldıramamıştır (Acatay, 2017). Asit fabrikasının çalışmadığı dönemlerde arıcılık zarar görmüş, hayvancılık %60 oranında azalmış ve gazlar 45 km uzaklıktaki Artvin'e kadar ulaşarak bitki örtüsüne zarar vermiştir (Demir, 1970).

1952 yılına ait bir rapora göre havayla tepkimeye giren kükürt dioksit sülfürik aside dönüşmekte ve bitkileri öldürmektedir. Özellikle ceviz, fındık, dut, elma, tütün, kendir, fasulye, kabak ve salatalık ürünlerine zarar vermektedir. Etibank "Duman Postası" olarak adlandırılan ekiplerle civarda zarar tespiti yaparak ürünleri zarar gören üreticilere "Zarar Ziyan Parası" ödemeleri yapmaktadır (Oral, 1953).

Sonuç ve Öneriler

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri genellikle tarım sektörüne dayanmakta ve geleneksel yöntemlerle yürütülmektedir. Bu durum verimliliğin düşük seyretmesine ve ithalata dayalı bir ekonomik yapıyı zorunlu kılmaktadır. Bu ülkeler hammadde, zorunlu ihtiyaç malları ve teknolojiye dışa bağımlı hale gelmektedirler. İç ve dış borçları artan gelişmekte olan ülkelerde gerekli yatırımlar yapılamadığından sosyoekonomik kalkınma sağlanamamaktadır.

Cumhuriyetimizin ilk yıllarında büyük bir kalkınma hamlesi gerçekleştirilmesine rağmen ne yazık ki ilerleyen yıllarda ekonomik büyüme ve sosyoekonomik kalkınma hızı aynı başarıyla sürdürülememiştir. 2000 yılında Türkiye'nin ekonomisi % 6.8 büyüme hızına sahipken bu oran 2022 yılında % 3.5 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında dünya ülkeleri arasında ekonomik büyüklük açısından 17. sırada yer alan Türkiye 22 yıl sonra 2022 yılında 20. sırada yer almaktadır.

Dünya ölçeğinde büyük bir ekonomiye sahip olan Türkiye'nin kalkınma düzeyi için aynı olumlu ifadeleri kullanamayız. 2000 yılında dünya genelinde kişi başına düşen milli gelir açısından 65. sırada yer alan Türkiye 21 yıl sonra 9528 ABD Doları ile 78. sırada orta gelir tuzağına sıkışmıştır.

Büyüme ve kalkınma kavramları aynı şeyi ifade etmemektedir. Örneğin Hindistan dünyanın en büyük dördüncü ekonomisine sahip olmasına rağmen kalkınmada bakımından Türkiye ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Ekonomik büyüme ekonomik kalkınma için gerekli ancak yeterli değildir. Kalkınma kalite, markalaşma ve katma değerli ekosistem yapısına sahip bir üretim modeli ile gerçekleşebilir. Ekonomik kalkınma için öncelikle finans kaynaklarına erişim ön koşuldur.

Gelişmekte olan ülkelerin sosyoekonomik kalkınma darboğazından kurtulmaları için çıkış yolu olarak Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında gerçekleştirilen sosyoekonomik kalkınma hamleleri örnek gösterilebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemi ve savaşların ardından Atatürk önderliğinde başlatılan bu girişimler kısa sürede sonuç vermiş ve ülkemiz başarılı sosyoekonomik kalkınma örnekleri arasında yer almıştır.

Kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları diğer kurumlarla birlikte kalkınma sürecinde önemli bir role sahip olmuştur. Bu dönemde kurulan işletmelerden biri olarak Etibank MBİ bulunduğu Murgul ve çevresinin sosyoekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır. Fabrikanın varlığı sayesinde OECD tarafından belirlenen refah göstergeleri yönünden bölgede demografik değişiklikler, sanayileşme, alt yapı hizmetlerinde iyileşme, istihdam artışı, yaşam kalitesinde yükselme ve modernleşme gibi sosyoekonomik gelişmeler yaşanmıştır.

Etibank MBİ farklı sosyokültürel düzeylerden insanlarla bir arada yaşamının getirdiği hoşgörü ruhunu geliştirerek toplumsal uzlaşma kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bölge halkına sağlık olanakları sunulmuş ve istihdam olanakları artmıştır. Etibank MBİ'nin kuruluşuyla birlikte istihdam, yaşam kalitesi ve canlı ticaret ortamı sayesinde Murgul adeta bir cazibe merkezi hâline gelmiştir.

- ✓ Fabrikanın kurulmasından önce 500 kişinin yaşadığı Murgul'un nüfusu 1953 yılında yaklaşık altı kat artarak 3600'e ulaşmıştır.
- ✓ Bölgede tarımın payı % 80'den % 20'ye gerilemiş ve bölge sanayileşmiştir.
- ✓ Alt yapı hizmetleri 1900'lü yıllardan itibaren bölgede önemli bir yer tutmuştur.
- ✓ Etibank MBİ çalışanlarına 1950'li yıllarda çoğu banyolu ve merkezi ısıtmalı lojmanlar tahsis edilmiştir. Murgul'daki evler fabrikanın faaliyete geçmesinden sonra gerçekleşen iktisadi gelişmeyle birlikte betonarme ve karkas binaların inşasıyla modern bir ortam oluşmuştur.
- ✓ Giyecek, yiyecek, eğlence, spor gibi tüm ihtiyaçların karşılanabileceği ülkenin daha gelişmiş kentlerini aratmayacak bir yaşam standardı elde edilmiştir.
- ✓ Murgul'da Etibank öncesinden başlayarak Etibank ile birlikte daha da gelişen tam teşekküllü bir hastane Artvin'de sayesinde bölge halkına kaliteli sağlık olanakları sunulmuştur.
- ✓ Etibank sayesinde Murgul ve civarında istihdam olanakları adeta en parlak dönemlerini yaşamıştır. Murgul ilçe dışına emek göçü veren değil tam tersi dışardan işgücü alan bir duruma gelmiştir.
- ✓ Bölge halkının ekonomik refahı artmış ve gelir düzeyleri oldukça yükselmiştir. Fabrika çalışanları birikimleriyle ülkenin batı kentlerinde gayrimenkul edinmişlerdir.

- ✓ Murgul'un eğitim, sosyal, sportif ve kültürel yaşamı adeta büyük şehirlerin seviyesine yükselmiştir. 1920 yılında Murgul'da 15 adet piyano bulunması kültürel açıdan ilçenin gelişimini göstermektedir. 1970'li yıllarda Murgul gibi küçük bir ilçede 2 adet kışlık ve bir adet yazlık sinema salonu olması sosyal ve eğlence hayatının geliştiğinin bir göstergesidir.

Etibank MBI örneğine yapılan tespitlerin ardından, gelişmekte olan ülkelerin sosyoekonomik kalkınması için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- ✓ Öncelikle toplumsal, kültürel, teknolojik ve ekonomik yatırımlar yapılmalıdır.
- ✓ Sınırlı kurucu sermayenin kanalize edileceği alanlar dikkatlice belirlenerek başlangıçta Etibank örneği gibi kamu desteği ve yönlendirmesiyle yatırımlara öncelik verilmesi özel girişimcilerin de önünü açacaktır.
- ✓ Kalkınmaya destek amaçlı kuruluşlar buldukları bölgenin ve ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmak üzere kurulmuşlardır. Bu işletmeleri karlılık prensibine yerine bölgesel kalkınmaya olan katkılarına göre değerlendirmek daha uygun olacaktır.
- ✓ Dış borçlanma ve doğrudan teknolojik yatırımlar ülkelerin ekonomik karneleri olan borçlanabilme kapasiteleri ile bağlantılıdır. Bu nedenle CDS primlerinin düşük düzeylerde seyretmesine uygun ortam ve koşullar sağlanmalıdır.
- ✓ Kaynak temininde iç tasarrufların artırılmasını teminen vergilendirme politikaları ve sigortacılık sistemi gözden geçirilmeli ve ülkede güven ortamı sağlanmalıdır.
- ✓ Kamusal destekli bölgesel bazlı bir kalkınma modeli uygulanmalıdır. Bu modelde ülkenin farklı bölgelerine özgü kalkınma odakları belirlenerek örneğin bir bölgede madencilikle ilgili tesisler, pamuk ekimine uygun bir diğer bölgede tekstil ağırlıklı tesisler kurulabilir.

Cumhuriyetin kuruluşunu takiben Türkiye'de yakalanan başarılı kalkınma öyküsü bu stratejiye dayanmaktadır. Artvin ve Elâzığ'da bakır fabrikaları, Bursa ve Nazilli'de Sümerbank tekstil fabrikaları, Kocaeli'nde SEKA kâğıt fabrikası, Ereğli'de demir-çelik fabrikası, İstanbul'da Beykoz ayakkabı fabrikası ve daha niceleri bu başarı hikayesinin sadece birkaç örneğidir. Bu tesisler bölgelerinde sosyoekonomik kalkınma merkezleri olarak çevrelerine adeta refah saçmışlardır.

Bu tür yerli destekle sağlanacak ekonomik kalkınma sayesinde başarı elde edildikçe ülke halkının özgüveni ve çalışma azmi artacak bunun sonucunda artan iç tasarruflarla refah tüm ülke geneline yayılacaktır. Sonuç olarak başarı ve refah bulaşıcıdır. Bu kalkınma modelinde karşılaşılabilecek en büyük sorun kaynakları sınırlı olan ülkelerin bu yatırımlar için ihtiyaç duyacakları finansman kaynaklarıdır. Burada belirleyici olan bu ülkelerin sınırlı maddi kaynaklarını kullanacakları alanı tercih etme kararlarıdır. Bu noktada en büyük görev ülke üst yöneticilerine düşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin karar vericileri halklarını bu başarı hikayesine inandırıp teşvik etme ve yönlendirme görevini üstlenmelidir.

Extended Abstract

Economic development strategies in rural areas have always been a painstaking problem especially in developing countries around the world. A part from this fact, economic development strategies have changed over time as a result of changing economic, social and environmental concerns especially in developed countries.

The fact that economic hubs are located in some certain areas of the countries is the leading cause of the development differences among the regions of any country. As a result of these development differences, the socioeconomic development levels of the inhabitants in different regions of any country come into prominence. Concentration on economic and social activities in certain centers can lead to disparities in development among regions. Accordingly, the models pursued in Türkiye since the establishment of the Republic have not been successful in achieving the desired level of development in the country.

Investment and development banks play a significant role in promoting development in Türkiye by designing incentives according to the characteristics of each region. In order to reduce these disparities and bring regions closer in terms of welfare, policies that address these differences should be implemented

In developing countries domestic savings are not sufficient enough for the ruling governments to make investments especially in rural areas where the socioeconomic development levels of the inhabitants are too low. In order to obtain financial resources to make investments in rural areas, governments often have to rely on external borrowing sources. A part from direct borrowing sources abroad Worldbank, UN, OECD, IMF and regional investment banks are some other external finance sources for the governments.

Nevertheless getting the financial support of both external borrowing and international investment institutions are relatively costly. For this reason, it would be much convenient and cost-effective for developing countries to utilize national financial sources. For that purpose, governments could get the financial support of public banks and national development and investment banks.

This article aims to emphasise the contribution of development and investment banks in reducing differences in the level of welfare among different regions of a country and thus the socioeconomic development of the country. These establishments would not only contribute to the socioeconomic development of the region but also lead the way for the private sector to make investments in the rural areas of countries.

In this study, a brief overview of the concept of development, the socioeconomic dimension of development, and development theories is provided to establish a scientific framework for the study and subsequent discussion. Additionally, the historical evolution of development and investment banks both globally and in Türkiye is examined, along with their respective roles in the socioeconomic development in Türkiye. The contribution of Etibank MBI to the socioeconomic development of Murgul is analyzed by utilizing theoretical databases and data analysis methods, It is important to note that the study specifically focuses on the period during which MBI was managed by Etibank.

Etibank MBİ, which has played a significant role in the socioeconomic development of Murgul, used to be a Public Economic Enterprise (PEE). PEEs are defined as economic organizations that are owned by or serve the public. PEEs also conduct activities on behalf of the government to produce goods and services which could have economic, political, ideological, social, and other purposes.

PEEs play a vital role in the economies of developing countries. The hypothesis of this article is based on the assumption that state-owned banks, investment banks, development banks and establishments managed by these banks play a crucial role in the socioeconomic development of countries and the respective regions . Etibank MBİ, which had a significant place in the country's economy during the period it used was a PEE, is examined in terms of scientific development criteria for its role in Murgul's socioeconomic development. In the years examined, Etibank MBİ has significantly contributed to the growth of Murgul. The presence of Etibank MBİ has resulted in significant demographic and employment changes in the structure of Murgul. Additionally, Etibank MBİ has constructed schools and cultural facilities in order to meet the social needs of its employees and the local community as a part of its corporate social responsibility. In addition to being an economic hub, Etibank MBİ has played a crucial role in the socioeconomic development of Murgul. Despite being a sub-district, Murgul has consistently ranked highly among other districts in the province in terms of indicators of well-being such as infrastructure, employment, healthcare, accessibility, education, and cultural facilities.

Investments in social, cultural, technological, and economic areas are required to achieve socioeconomic development. In developing countries, low per capita national income and insufficient domestic savings necessitate external borrowing, foreign direct investments or public support to overcome resource constraints. Prioritizing investments with public support and guidance as demonstrated by Etibank case, could pave the way for private entrepreneurs. Development-oriented organizations like Etibank are established to contribute to the development of their region and country. In order to accomplish socioeconomic development, the establishments that are founded to contribute to the regional development should not only aim profitability.

Etik Beyan: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethical Approval: The author declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author.

Kaynakça

- Acatay, A. (2017). Murgul bakır fabrikasının yaptığı gaz zararları. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, XVIII (I), 1-17.
- Adıgüzel, M. (2006). *Kalkınma ve kalkınma bankacılığı*. Turhan Kitabevi.
- ADUAS (2023). Murgul Hidroelektrik Santrali. Ankara Doğal Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş. <http://aduas.gov.tr/Murgul-HES.html>. Santraller adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.
- Akkoyunlu, F. P. (2011). *Kamu iktisadi teşebbüsleri ve özelleştirme*. Beta Yayınları.
- Artvin Valiliği (1967). *Artvin il yıllığı*. Güneş Matbaacılık.

Atf / Citation: Anık, M. (2023). Kalkınma ve yatırım bankalarının sosyoekonomik kalkınmadaki rolü: Etibank Murgul bakır işletmesi örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 111-131. DOI: 10.22466/acusbd.1271675

Artvin Valiliği (1973). *Cumhuriyetin 50.yılında Artvin il yillığı*. Mars Matbaası.

AÜ. (2023). Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Bankacılığı. Anksrs Üniversitesi Eğitim Fakültesi. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/116237/mod_resource/content/1/T%C3%BCrkiyedeParaBankaTrh_4.pdf adresinden 17.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Aydemir, C. ve Karakoyun. İ. (2011). *Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımı ve kalkınma ajansları; Karacadağ kalkınma ajansı örneği*. Ekin Yayınları.

Başkaya, F. (2005). *Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü*. Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı Yayınları.

Demir, K. (1970). *Murgul'da bakır çıkarma faaliyetleri ve çevreye tesirleri* [Yayımlanmamış bitirme tezi]. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Denker, A., C. (2006). *I. Dünya savaşında teşkilat-ı mahsusa*. Arma Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). *İlçelerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması*.

Diamond, W. (1957). *Development banks, economic development institute international bank for reconstruction and development*. The Johns Hopkins Press.

Dolun, L. ve Atik, A. H. (2006). *Kalkınma teorileri ve modern kalkınma bankacılığı uygulamaları*. TKB Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü.

Eralp, S. S. (2006). *Avrupa Birliği katılım sürecinde Türkiye için sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları*. 1.Baskı. Bölgesel Çevre Merkezi – REC Türkiye.

Eti Bakır. (2023). Hakımızda. Eti Bakır A.Ş. <https://etibakir.com.tr/hakkimizda/> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Eti Bakır. (2023). Murgul İşletmesi. EtiBakır. <https://etibakir.com.tr/tesisler/murgul-isletmesi/> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Ghambashidze, İ. (1919). *Mineral resources of Georgia and Caucasia*. The Macmillan Company.

İnan, A.A. (1989). *İzmir iktisat kongresi*. Türk Tarih Kurumu Yayını.

İşgüden, T., Ercan, F. ve Tütkey, M. (1995). *Gelişme iktisadi: kuram, eleştiri, yorum*. Beta Yayınevi.

Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. (1992). *KBİ 1991 yıllık raporu*. MİNPA Matbaacılık.

Kaya, F. (2013). *Bankacılık giriş ve ilkeleri*. Beta Basım.

KFW (2023). About KFW. KFW. <https://www.kfw.de/About-KfW/> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

KTÜ. (2023). Murgul Bakır Yatakları. KTÜ. https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/jeoloji_8cbbf.pdf adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Küçükkocaoğlu, G. (2023). *Kamu iktisadi teşebbüslerinin tanımı ve kapsamı*. <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi23.doc> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Lafüriya, M. (2015). *Altın post*. (O. Chokua, Çev.). Anadolu Ofset.

Longman. Economy Kavramı *Longman Dictionary*. <https://www.ldoceonline.com/dictionary/economy> adresinden 17.07.2023 tarihinde alınmıştır.

OECD, (2011). Compendium of OECD Well-Being Indicators, OECD <https://www.oecd.org/sdd/47917288.pdf> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Oral, A. (1953). *Murgul bakır işletmesi* [Yayımlanmamış bitirme tezi]. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

SBB. (1963). Birinci Beş Yıl Kalkınma Planı. SBB. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Atıf / Citation: Anık, M. (2023). Kalkınma ve yatırım bankalarının sosyoekonomik kalkınmadaki rolü: Etibank Murgul bakır işletmesi örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 111-131. DOI: 10.22466/acusb.1271675

T. C. Resmi Gazete. (27.05.1933). 2411 Sayılı Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun (1933). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2411.pdf> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

T.C. Resmi Gazete. (22.06.1935). 2805 Sayılı Etibank Kanunu (1935). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2411.pdf> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Taban, S. & Kar, M. (2004). *Kalkınma ekonomisi*. Ekin Yayınevi.

TMSF. (2009). *ETİBANK*. Artus Basım.

TÜİK. (2023). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Türk Dil Kurumu. Kamu kavramı. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 17.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Ulutun, B. (1987). *ETİBANK 1935-1985*. Etibank Matbaası.

Wikipedia. (2023). Murgul Bakır Spor.Vikipedi. https://tr.wikipedia.org/wiki/Murgul_Bak%C4%B1rspor adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Wikipedia. (2023). Murgul. Vikipedi. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Murgul&oldid=29940121> adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Wirksworth (2023). Parish Records 1600-1900. Wirksworth. <http://www.wirksworth.org.uk/X485.htm> adresinden 17.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın anlam bilimsel tarihi ve kavramsal kökenleri. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.